

Максим ХОДЖІН,

аспірант Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка (Україна),
Кам'янець-Подільський, Україна

e-mail: maximganic@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8352-4878>

Maksym KHODZHIN

Postgraduate student,
Kamianets-Podilskyi National
Ivan Ohiienko University,
Kamianets-Podilskyi, Ukraine

Особливості суніто-шиїтського протистояння періоду «Арабської весни»

У статті проаналізовано основні особливості суніто-шиїтського протистояння подій «Арабської весни». Зазначається, що одним із основних її результатів став крах правлячих режимів у цілій низці арабських країн, який супроводжувався зростанням ісламських радикальних ідеологій. Ісламістські організації не стали основною організуючою силою в протестному русі в арабських країнах і не були його натхненниками. Проте у багатьох країнах саме партії помірних ісламістів прийшли до влади в результаті виборів завдяки своєму сильному впливу на широкі верстви населення держав близькосхідного регіону. «Арабська весна» також продемонструвала, що виступи сучасної і найбільш освіченої частини суспільства проти диктатури й жорсткого авторитаризму не обов'язково ведуть до демократичних перетворень у цих суспільствах. На політичну арену вийшли сили, які не поділяють ліберальних цінностей та й не здатні запропонувати розчарованому й озлобленому населенню демократичну альтернативу.

Ключові слова: «Арабська весна», суніти, шиїти, «Брати-мусульмани», Уряд національної згоди, іслам, зовнішня політика.

Peculiarities of the Sunni-Shiite Confrontation during the Arab Spring

The article reveals the main features of the Sunni-Shiite confrontation during the events of the Arab Spring. In particular, the author of the article notes that one of the main results of the Arab Spring was the collapse of the ruling regimes in a number of Arab countries, which was accompanied by the growth of Islamic radical ideologies. Under these circumstances, the factor of Sunni-Shiite confrontation is becoming more and more radical during these events, which has resulted in a series of armed confrontations between members of both faiths. The author of the article also argues that despite all its complexity and contradictions, the events of the Arab Spring have led to a complete change in the political map of the Middle East. Politically, these countries are undergoing a complete reform of the Arab East, due to the change from secular to religious, which was embodied by Sunni-oriented regimes. At the same time, as the course of events showed, Islamist organizations did not become the main organizing force in the protest movement in the Arab countries and were not its instigators. However, in many countries, it is the moderate Islamist parties that have come to power as a result of the election due to their strong influence on the general population of the Middle East. The Arab Spring has also shown that the actions of the modern and most educated part of society against dictatorship and harsh authoritarianism do not necessarily lead to democratic change in these societies. In a traditional society, forces that do not share liberal values and are unable to offer a frustrated and embittered population a democratic alternative have entered the political arena.

All this in general not only did not solve the main domestic and foreign policy problems of the Middle East, but on the contrary led to their further aggravation. At the same time, the factors of the Sunni-Shiite confrontation in the region were increasingly used by various political forces of these countries to solve their own interests.

Key words: Arab Spring, Sunnis, Shiites, "Muslim Brotherhood", Government of National Consent, Islam, foreign policy.

Зважаючи на особливе місце ісламу в політичних процесах сучасного арабського світу, необхідно враховувати роль, яку зіграв суніто-шиїтський конфлікт в подіях, що отримали назву «Арабська весна». Основними її результатами стали крах правлячих режимів у цілій низці арабських країн, який супроводжувався зростанням ісламських радикальних ідеологій, а також збройні конфлікти, що виникли у 2011 р. і продовжуються до сьогодні. Причому їхньому розростанню і часовій тривалості значною мірою сприяли дії зовнішніх політичних сил, які зазвичай використовували ці конфлікти для реалізації своїх інтересів.

Все це загалом призвело до того, що суніто-шиїтське протистояння набрало дедалі більш радикалізованої форми, вилилося у цілу серію збройних протистоянь між представниками обох конфесій. Цей конфлікт не лише не вирішував основних внутрішніх і зовнішньополітичних проблем країн Близького та Середнього Сходу, а, навпаки, сприяв перетворенню регіону у своєрідну «безпекову пастку», у яку були втягнуті основні світові геополітичні гравці.

Проблематика «Арабської весни», зважаючи на її актуальність, знайшла своє висвітлення у низці праць, зокрема О. Яковлева (Яковлев А., 2013. С. 126–134), В. Фареса (Фарес В., 2012. 616 с.), А. Рагімової (Рагімова А., 2008. 104 с.) та ін. Серед англійських досліджень слід виділити роботи Д. Джрейсат (Jreisat J., 2016. Р. 411–437), Д. Зубайди (Zubaida J., 2017. Р. 23–35) та ін. Так, О. Яковлев акцентує увагу на розкритті основних проблем, з якими стикнулися країни Арабського Сходу у своєму соціально-економічному розвитку кінця ХХ — початку ХХІ ст. Їхня невирішеність, на думку науковця, і спричинила «Арабську весну». В. Фарес проаналізував її особливості в різних країнах. На основі залучення широкого кола джерел автор намагається вивести загальні закономірності «Арабської весни», акцентуючись і на основних її проблемах, що, на його думку, лежать перш за все у соціально-економічній площині. Але релігійному чиннику дослідник не приділяє належної уваги. А. Рагімова окреслила процес політизації ісламу на початку ХХІ ст. Чинник суніто-шиїтського протистояння в її дослідженні, хоча дотично, але також відтворено. Питанням реформування арабських країн після подій «Арабської весни» свої праці присвятили Д. Джрейсат та Д. Зубайда. У їхніх розвідках міститься цікавий фактологічний матеріал, однак проглядає релігійна заангажованість авторів, що зрештою негативно вплинуло на об'єктивність викладу.

Метою статті є розгляд особливостей суніто-шиїтського протистояння періоду «Арабської весни» та з'ясування змісту його впливу на перебіг тогочасних подій.

Наприкінці 2010 р. багато арабських країн охопила гостра політична криза, яка згодом отримала назву «Арабська весна». Вона призвела до зміни режимів у Тунісі та Єгипті, а також спричинила розв'язання громадянських війн у Сирії та Лівії. Зокрема, антиурядові виступи, що почалися в Сирії ще весною 2011 р., переросли в 2012 р. у відкрите збройне зіткнення опозиції з правлячим режимом. Разом з тим підйом масового руху проти офіційної влади в Ємені призвів до відставки президента і виборів нового глави держави. Також треба згадати помітні заворушення у Бахреїні, вуличні демонстрації в Кувейті й навіть у Саудівській Аравії, зростання політичної напруженості в Марокко, Алжирі та Йорданії.

Основними причинами масових соціальних протестів періоду «Арабської весни» стало перш за все загострення соціально-економічних проблем у низці арабських країн, насамперед різке зростання рівня безробіття, особливо серед молоді, а також відсутність у більшій її частині життєвих перспектив і можливостей створення власної родини. На радикалізацію суспільних настроїв також вплинуло суттєве зниження життєвого рівня та якості життя значної частини населення на фоні дедалі більшого розшарування суспільства. З цього приводу наведемо лише дані щодо життєвого рівня населення Єгипту, оприлюднені в 2013 р. За цими даними, 40 % громадян цієї країни жили на дохід, який сумарно складав менше 2 \$ на день, і виживали лише завдяки державним субсидіям на продовольчі товари (Mahayudin H. Ya., 2015. Р. 345–348).

Водночас важливим фактором наростання протестних настроїв були корупція і непотизм, розповсюджені в середовищі правлячої верхівки держав, відсутність у мусульманських суспільствах формально проголошених демократичних свобод, а обмежені політичні реформи, які з 2004–2005 рр. здійснювалися в низці арабських країн, виявилися недостатніми для того, щоб запобігти кризовим явищам у них.

Значну роль у виникненні протестних рухів «Арабської весни» відіграв також і демографічний фактор, оскільки в більшості арабських країн молодь у віці до 30 років складала до 50 % населення. Саме молоді безробітні, які здобули вищу освіту, але були позбавлені можливості працевлаштуватися, склали основну рушійну силу протестних рухів, зокрема в Тунісі та Єгипті (Mahayudin H. Ya., 2015. Р. 346).

Аналіз наявних досліджень дає підстави констатувати, що ісламський чинник у його різних формах теж значною мірою вплинув на загострення кризи в арабських суспільствах, що врешті-решт призвело до падіння режимів у цих країнах.

Як-от, останніми роками перед «Арабською весною» президент Тунісу Бен Алі проводив

політику жорсткого контролю над ісламським духовенством, намагаючись максимально звузити рамки його впливу на громадське життя країни¹. Це, своєю чергою, призводило до частих локальних конфліктів, викликаних обмеженням прав мусульманок (зокрема, можливості вступу на роботу з причини носіння ними хіджаба). До того ж влада прямо втручалася в приватне релігійне життя громадян країни. Наприклад, вона фактично примушувала мусульман молитися в строго відведених лояльних їй мечетях, переважно сунітського спрямування, зазіхаючи тим самим на релігійну свободу власних громадян.

Перші іскри протестної активності з'явилися в невеликих туніських містах Сіді-Бузід і Кассерін, де в основному мешкали представники робітничих спеціальностей. Це були стихійні обурення, спровоковані поганим ставленням до цієї верстви з боку власників підприємств і влади. Приводом до повстання в Тунісі стало самоспалення 17 грудня 2010 р. торговця фруктами Мохамеда Буазізі як своєрідний протест проти свого жалюгідного матеріального й психологічного становища².

Повсталих у Сіді-Бузід і Кассерін підтримали туніські блогери, які дізналися про акції протесту й жорстоке поводження поліції з їхніми учасниками. Саме вони через соціальні мережі організували акції на підтримку протестуючих у столиці Тунісу, продемонструвавши тим самим солідарність з обіднілими робітниками південних регіонів країни й різке неприйняття корумпованого політичного режиму. Повстали вимагали свободи й демократії, а також термінової зміни влади. Остання вимога була реалізована 14 січня 2011 р., коли президент Тунісу Зін аль-Абедін Бен Алі офіційно оголосив про свою відставку і виїхав з країни. Слідом за ним окремі члени уряду спробували зробити те ж саме, але були заарештовані³. Успіх масових демонстрацій у Тунісі багато в чому був зумовлений небажанням військових стріляти у власний народ.

Після Тунісу розпочалися виступи в Єгипті. Там молода група єгиптян організувала протестні акції в Каїрі на площі Тахрір. Причиною цих виступів було те, що упродовж багатьох років влада Єгипту не справлялася із забезпеченням випускників університетів раніше обіцяними нею робочими місцями у бюджетній

сфері. Це призвело до того, що рівень безробіття серед молодих єгиптян, які здобули вищу освіту, у десять разів перевищував аналогічний показник для тієї групи молоді, яка такої освіти не мала (Яковлев А., 2013. С. 130).

Ще однією причиною єгипетського повстання стала масова незадоволеність жителів Каїру жорстокістю місцевих поліцейських щодо них. Тому початок єгипетських акцій протесту був запланований на 25 січня 2011 р., оскільки цей день у Єгипті святкувався як національний День поліції і повстали планували його відзначити вимогою відставки міністра внутрішніх справ Хабіба аль-Адлі. Єгипетські протести, так само як і протести в Тунісі, були активно підтримані блогерами, які досить швидко розповсюдили інформацію про них у соціальних мережах (Фарес В., 2012. С. 259).

Єгипетське повстання закінчилося перемогою, коли 11 лютого 2011 р. президент країни Хосні Мубарак оголосив про свою відставку.

Характеризуючи вплив ісламського фактору на перебіг подій «Арабської весни», слід зазначити, що на початку протестів він не відігравав у них головної ролі. Більш того, наприклад у Єгипті найбільш авторитетна і впливова ісламська організація «Брати-мусульмани» на початку протестних маніфестацій дистанціювалась від них, заявивши що не йтиме проти режиму. Проте згодом, у відповідь на загальну мобілізацію протистих єгиптян, керівництво цієї організації змінило свою позицію й увечері 27 січня офіційно звернулося до своїх членів із закликом діяти (Tombaugh W., 2013. P. 40–42).

У цей же час у Єгипет з Катару повернувся Юсуф аль-Кардаві, відомий богослов і впливовий член «Братів-мусульман». 18 лютого 2011 р. у своїй п'ятничній проповіді на площі Тахрір у Каїрі аль-Кардаві звернувся до всіх мусульман країни з проханням припинити будь-які міжособні конфлікти (Perazzo B., 2011. P. 19–20).

Загалом після повалення авторитарних режимів у Тунісі та Єгипті саме політичні сили ісламського спрямування приходили до влади в результаті демократичних виборів і вільного виявлення. Зокрема, у Тунісі це партія «Нахда» (Відродження), яка після «Арабської весни» була в 2011 р. перейменована в «Рух Нахда», на чолі з видатним ісламським діячем Рашидом Гануші, а в Єгипті президентом було обрано також представника «Братів-мусульман» Мухамеда Мурсі.

Говорячи про «Братів-мусульман», зазначимо, що за своєю релігійною орієнтацією ця організація була сунітського спрямування, що зрештою вплинуло на її організаційну структуру. Вона формувалася за принципом горизонтальної сітки, тобто охоплювала політичні та благодійні організації, мечеті, профспілкові та молодіжні об'єднання тощо. Власне, лідери «Братів-мусульман» намагалися створити своєрідну модель «ісламської

¹ Російський совет по международным делам. Москва: РСМД, 2013. URL: <http://russiancouncil.ru/spec/library/index.php?a>

² Central Intelligence Agency, CIA. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>

³ Embassy of the Republic of Yemen, Washington, DC. The Houthis Legacy in Yemen: Lasting Damage Internally and Looming Danger Internationally / Special Report May 2018. URL: <https://www.yemenembassy.org/wp-content/uploads/2018/05/The-Houthis-Legacy-in-Yemen.pdf>

держави» на рівні громадянського суспільства. Засновник асоціації «Братів-мусульман» Хасан аль-Банна свого часу проголосив девізом своєї організації гасло «Алах — наш ідеал, Пророк — наш вождь, Коран — наша Конституція»⁴. Під час «Арабської весни» це гасло майже дослівно повторив тодішній лідер організації М. Мурсі перед президентськими виборами в червні 2012 р.

Масова підтримка ісламських організацій у подіях «Арабської весни» була зумовлена тим, що в них на початку вбачали силу, яка реально боролася з диктаторськими режимами. Більш того, цим організаціям у масовій свідомості населення вдалося, як слушно зазначає А. Рагімова, «створити своєрідний образ мучеників, які страждали від репресій» (Рагімова А., 2008. С. 49).

Під час президентських виборів у Єгипті навесні 2012 р. у другий тур вийшли генерал Ахмед Шафік, який раніше обіймав посаду прем'єр-міністра в уряді Х. Мубарака, і М. Мурсі, кандидат від блоку політичних сил «Свобода й справедливість».

Вибираючи між представником старого режиму А. Шафіком і ставлеником «Братів-мусульман» М. Мурсі, єгиптяни віддали свої голоси останньому. У моральному відношенні «Брати-мусульмани» помітно були більш привабливими порівняно з політиками, пов'язаними з правлінням Мубарака чи Вищою радою Збройних сил, які успадкували від старого режиму колишні корупційні практики.

Таким чином, після президентських виборів у Єгипті склалася ситуація, коли військові поступилися посадою президента своїм давнім політичним опонентам «Братам-мусульманам», але все ж таки армія залишалася потужною політичною силою країни.

Щодо Тунісу, то тут у виборчій кампанії значних успіхів досягла партія «Нахда», яка у своїй пропаганді використала методологічний прийом «подвійної мови». Користуючись таким прийомом, члени партії, зокрема її лідер Р. Гануші, пропагували ідею сумісності ісламу й демократії. Але діячі «Нахда» презентували себе як помірковані ісламісти, які не мають нічого спільного із екстремістськими групами. Однак у сучасному ісламському експертному середовищі така позиція викликає скепсис. Приміром, туніський професор Лотфі Макуф вважає, що «сам термін "поміркований ісламізм" є геніальним витвором ісламістського медійного маркетингу, застосованим з метою нейтралізувати всі побоювання ліберально-демократичних кіл Заходу і тих, хто не поділяє ісламістську ідеологію мусульман» (Tombaugh W., 2013. P. 40–42).

⁴ Российский совет по международным делам. Москва: РСМД, 2013. URL: <http://russiancouncil.ru/spec/library/index.php?a>

Не меш важливим фактором, який сприяв приходу до влади ісламістських рухів на хвилі «Арабської весни» в Тунісі та Єгипті, є також їхня підтримка такими мусульманськими країнами, як Туреччина і Катар. Вона пояснюється тим, що сунітські ідеологічні доктрини цих держав є близькими доктрині «Братів-мусульман». При фінансовій і ресурсній підтримці ісламістами була розгорнута широка пропагандистська кампанія, яка була своїм вістря спрямована на широкі верстви населення і в ході якої вміло використовувалися сучасні технології та методи політичної боротьби.

Однак з приходом до влади зазначених політичних сил ситуація кардинальним чином змінюється. Справа в тім, що ісламські партії не зуміли вирішити жодної з гострих соціально-економічних проблем, проти яких були спрямовані протести «Арабської весни». Все це призвело до втрати ними авторитету й посилення політичного і релігійного екстремізму в цих країнах. Водночас серед ісламських лідерів починає переважувати тенденція, спрямована на монополізацію влади і реалізацію своїх партикуляристських цілей. У цих умовах дедалі частіше з їхніх уст починають звучати гасла, спрямовані проти шіїтів. Так, у Єгипті періоду президентства М. Мурсі все голосніше звучали гучні ненависницькі звернення на адресу шіїтів. На виступі салафітського лідера 15 червня 2013 р., який назвав шіїтів «невірними та гідними смерті», президент М. Мурсі мовчазно схвалив таку агресивну риторику. Наступного дня в Гізі було вбито чотирьох шіїтів. 21 липня 2016 р. громадська організація «Єгипетська ініціатива у сфері прав людини» опублікувала доповідь, що повідомляла про сімдесят випадків нападів на шіїтів у період з січня 2011 р. до травня 2016 р.⁵

Все це призвело до того, що єгипетські шіїти, частка яких серед населення Єгипту і без того є незначною, опинилися у вкрай небезпечному й уразливому становищі.

Загалом політичні маневри М. Мурсі були настільки непродуманими, що змусили відвернутися від нього навіть інших ісламістів. Салафіти, наприклад, радо вітали військовий переворот 3 липня 2013 р., внаслідок чого М. Мурсі був усунений від влади, а «Брати-мусульмани» визнані терористичною організацією, членство в якій каралося кримінальною відповідальністю. Тисячі ісламістів та інших політичних активістів були заарештовані, а сотні з них засуджені до смерті. Новим президентом Єгипту в 2014 р. було обрано генерала Абдель ас-Сісі.

У Тунісі також розпочалися гоніння на шіїтську меншину цієї держави, але в 2014 р. під тиском масових протестів партія «Нахда»

⁵ Там само.

змушена була піти з влади, і за результатами президентських виборів, що відбулися в грудні місяці цього ж року, президентом було обрано лідера демократично зорієнтованої партії «Заклик Тунісу» Беджи Каїд ас-Себсі. Але, попри поразку, «Рух Нахда» і надалі залишається впливовою політичною силою країни. Приміром, після парламентських виборів 2014 р. ця політична сила подолала 2-ге місце по числу депутатських місць у парламенті.

Говорячи про суніто-шиїтський конфлікт періоду «Арабської весни», слід зазначити, що найбільшій ескалації він досягнув у невеликій острівній державі Бахрейн. У цій країні історично склалася ситуація, коли шиїтське населення, яке становить більшість громадян країни, перебуває під управлінням сунітської монархії. На початку «Арабської весни» шиїти протестували пліч-о-пліч з сунітами, разом вимагаючи демократичних реформ, свободи самовираження і ліквідації корупції, але згодом між двома ісламськими конфесіями виник конфлікт.

У жовтні 2010 р. в Бахрейн відбулися вибори в органи законодавчої влади. Панівні позиції в Палаті депутатів (18 місць з 40), як і в 2006 р., завоювала шиїтська партія «Аль-Віфак». Ця політична сила вважалася добре мобілізованою групою з сильною організацією, яка під час передвиборчої кампанії висувала вимоги викорінення «племінних і релігійних документів». Партія «Аль-Віфак» виступала за багатопартійну демократію й за зміну системи, знаючи, що король призначає усіх міністрів (Thiel, Tobias, 2012. P. 5). Лідери цієї партії також спромоглися очолити молодіжний протестний рух Бахрейн у 2011 р. Попри те, що спочатку у маніфестантів були відсутні вимоги щодо усунення нинішнього глави держави — короля Хамада, у службі безпеки Бахрейн вважали за краще негайно зупинити протестуючих. Вони аргументували це рішення існуванням заборони на несанкціоновані мітинги й необхідністю відвертання провокацій з боку «іноземних агентів» і все з метою захисту безпеки народу й економіки Бахрейн.

15 березня 2011 р., а саме наступного дня після прибуття військ Саудівської Аравії та Об'єднаних Арабських Еміратів, король Хамад увів у країні надзвичайний стан на 3 місяці. У подальшому сили безпеки посилили репресії проти шиїтської опозиції, внаслідок чого число загиблих і заарештованих зросло до 800 осіб. Окрім того, у процесі придушення протестів влада Бахрейн зруйнувала 40 шиїтських мечетей та здійснила облави в шиїтських кварталах.⁶

⁶ Central Intelligence Agency USA / National Foreign Assessment Center. Iran: Exporting the Revolution. /Secret files/ Approved for release 2018/05/12CIA – RDP81B00401R000500100001 – 8 – Pages 4–5. URL: <https://www.cia.gov/>

Незважаючи на ці жорстокі дії з боку влади щодо протестувальників, у Бахрейні все ж вдалося уникнути збройного конфлікту. Цьому значною мірою сприяв і той факт, що акції протесту мали мирний характер, без застосування зброї.

В іншій арабській країні — Ємені — через події «Арабської весни» президент республіки Алі Абдалла Салех змушений був піти зі своєї посади, проте створений ним політичний режим спромігся вистояти, оскільки опозиційні сили цієї країни не були консолідовані (Crone P., 2013. P. 56).

Однією з причин такої неконсолідованості стали традиційні суперечки між представниками сунітського і шиїтського віросповідання. Тут слід зазначити, що однією з груп, яка послідовно витіснялася з політичного життя Ємену, були хусити (вони ж «хути». — *Автор*). Хусити належать до так званих «шиїтів-дванадцятників», або «шиїтів-зейдитів».

У вересні 2014 р. озброєні хуситські формування виступили походом на столицю м. Сана, де узяли в облогу президентський палац. Президент Хаді розпустив парламент і 22 вересня емігрував до Саудівської Аравії, залишивши столицю в руках хуситських формувань. Після цих подій м. Сана стала плацдармом, звідки влада хуситів поступово поширювалася на інші регіони країни⁷, що спровокувало в державі громадянський конфлікт. Так, проти еменських хуситів виступили залишки урядової армії, а на південному сході їм кинула виклик терористична організація «Аль-Каїда». 25 березня 2015 р. хусити зайняли Аден, колишню столицю Південного Ємену, і одночасно продовжували воювати з «Аль-Каїдою» в інших еменських регіонах.

Незабаром у цей конфлікт втрутилася Саудівська Аравія, керівництво якої вважало хуситів чимось на зразок нерегулярної армії Ірану, свого головного суперника в регіоні. Фінансова допомога, отримувана хуситами від ІРІ, була незначною, оскільки вони не дотримувалися іранської форми шиїзму.

Загалом Ємен, який входить до числа найбільш економічно відсталих арабських країн, завжди залежав від допомоги Саудівської Аравії. Однак з приходом до влади хуситів уряд КСА цю допомогу припинив. Зокрема, були перекриті постачання в країну нафти, продуктів харчування та інших необхідних для життя товарів. 26 березня 2015 р. коаліція арабських держав, в яку окрім Саудівської Аравії увійшли Катар, Бахрейн, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати,

library/readingroom/docs/CIA-RDP81B00401R000500100001-8.pdf

⁷ Российский совет по международным делам. Москва: РСМД, 2013. URL: <http://russiancouncil.ru/spec/library/index.php?a/>

Єгипет, Йорданія, Марокко і Судан, почала інтенсивні бомбардування Ємену. Головною метою цих ударів були озброєні формування хуситів, але під час бомбардувань було убито сотні мирних жителів, сильно постраждала більшість районів столиці, включно історичні квартали Сани, які перебувають під захистом ЮНЕСКО (Jreisat J. A., 2016. P. 422–424).

Разом з тим на півдні Ємену діє Південна перехідна рада — організація, яка виступає за незалежність Півдня Ємену.

Складна політична ситуація також склалася і в Лівії, де після ліквідації режиму Муамара Каддафі розпочався громадянський конфлікт між різними ісламськими угрупованнями. Головними учасниками цього конфлікту є, з одного боку, уряд національної згоди (УНЗ), який розташований у Лівійській столиці м. Тріполі, очолюваний Фаїзом Сарраджем, і визнаний ООН як офіційний уряд країни, з іншого — Тимчасовий уряд і парламент Лівії, який було обрано в 2014 р. і який діє в східній частині країни в м. Тобрук.

Якщо до збройних формувань, які підтримували УНЗ, входять різні ісламістські сили, що загалом сповідували наближену до сунізму ідеологію «Братів-мусульман», то на боці уряду в м. Тобрук діє сформована і очолювана маршалом Халіфом Хафтаром Лівійська національна армія (ЛНА), у лавах якої є значний відсоток представників шиїтського віросповідання (Zubaida J., 2017. P. 23–24). Зазначимо, що це збройне формування через пропаганду його керівництвом релігійну толерантність користується досить значною підтримкою лівійського суспільства.

У 2019 р. конфлікт у Лівії загострився, з одного боку, через організований ЛНА наступ на Тріполі, а з іншого — у зв'язку з активізацією втручання

в конфлікт зовнішніх сил, зокрема Туреччини, яка надавала УНЗ військову підтримку, у тому числі передислокувавши із Сирії на допомогу сирійських бойовиків.

Таким чином, незважаючи на всю складність і суперечливість, події «Арабської весни» призвели до цілковитої зміни політичної карти Близького й Середнього Сходу. У політичному плані спостерігається повне переформатування арабського Сходу через зміну світської влади на релігійну, уособлювану сунітсько орієнтованими режимами. Водночас, як засвідчив перебіг подій, ісламістські організації не стали провідною силою протестного руху арабських країн і не були його натхненниками. Проте у багатьох країнах саме партії помірних ісламістів прийшли до влади через вибори завдяки своєму сильному впливу на широкі верстви населення держав близькосхідного регіону.

«Арабська весна» також продемонструвала, що виступи найбільш освіченої частини суспільства проти диктатури й жорсткого авторитаризму не обов'язково ведуть до демократичних перетворень у цих суспільствах. У традиційному суспільстві на політичну арену вийшли сили, які не поділяють ліберальних цінностей та й не здатні запропонувати розчарованому й озлобленому населенню демократичну альтернативу.

Крах режимів в арабських країнах (у Єгипті, Тунісі, Ємені, Лівії) помітно посилив невизначеність у міжнародних відносинах регіону, особливо на тлі активізації застарілих конфліктів, що так чи інакше стримувалися минулими світськими режимами. Одним із найбільш негативних наслідків «Арабської весни» стало загострення суніто-шиїтського антагонізму, що збільшує рівень невизначеності й непередбачуваності ситуації в регіоні.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Рагімова, А.Ф. Политизация ислама в современной историографии. *Историография общественных и политических движений в XX столетии: тенденции и проблемы* / сост.: Е. И. Хаванов. Москва: МГПУ, 2008. С. 103–111.
- Фарес В. Революция грядет: борьба за свободу на Ближнем Востоке. Москва: Эксмо-Пресс, 2012. 616 с.
- Яковлев А. И. Арабский Восток перед вызовами современного мира. *Ближний Восток: вызовы XXI века*; [редкол.: Р. Г. Ланда, А. Б. Подцероб (отв. ред.), О. П. Бибикина, Н. Н. Цветкова (ред.-сост.)]. Москва: Институт Ближнего Востока, 2013. С. 126–134.
- Crone P., Hinds M. *God's Caliph: Religious Authority in the First Centuries of Islam*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. 156 p.
- Jreisat J. A. The Arab World: Reform or Stalemate. *Journal of Asian and African Studies*. 2016. Vol. 41. № 5–6. P. 411–437.
- Mahayudin H. Ya. The Social and Political Background of the 'Abbasid Revolution: The Rise of the 'Abbasid Caliphate. *International Journal of Humanities and Cultural Studies*. 2015. Vol. 2. Issue 3. P. 831–842. URL: <https://www.ijhcs.com/index.php/ijhcs/article/viewFile/425/422>
- Perazzo B. Policy Brief: On Being Shia in Saudi Arabia. *A survey looking into the lives of Saudi Arabia's second-class citizens*. Institute for Gulf Affairs, 2012. URL: <https://www.gulfinstitute.org/wp-content/pdfs/shialifeinsaudiArabia.pdf>

- Thiel T. After the Arab Spring: Power shift in the Middle East?: Yemen's Arab Spring: From youth revolution to fragile political transition. *IDEAS reports – special reports*; Kitchen N. (Ed.) London: LSE IDEAS, London School of Economics and Political Science, 2012. P. 43–47.
- Tombaugh W. N. The Rise and Fall of the Muslim Brotherhood in the Egyptian Revolution: The Interplay of Narrative and Other Factors. 2013. 62 p. URL: https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/12263/Tombaugh_ku_0099M_12986_DATA_1.pdf;jsessionid=02C7D7A1F6ACE998A16EE8C0BFA72A1F?sequence=1
- Zubaida J. Converting One's Religion in Lebanon. URL: <https://medium.com/@zubaidajamal/converting-ones-religion-in-lebanon-f92c8c314a8a>

REFERENCES

- Crone, P., & Hinds M. (1986). *God's Caliph: Religious Authority in the First Centuries of Islam*. Cambridge [in English].
- Fares, V. (2012) *Revolutsiia griadet: borba za svobodu na Blizhnem Vostoke*. Moskva: Eksmo-Press [in Russian].
- Jreisat, J. A. (2016) The Arab World: Reform or Stalemate. *Journal of Asian and African Studies*, 41 (5–6), 411–437 [in English].
- Mahayudin, H. Ya. (2015). The Social and Political Background of the 'Abbasid Revolution: The Rise of the 'Abbasid Caliphate. *International Journal of Humanities and Cultural Studies* 2 (3), 831–842 [in English]. <https://www.ijhcs.com/index.php/ijhcs/article/viewFile/425/422>
- Perazzo, B. (2012). *Policy Brief: On Being Shia in Saudi Arabia. A survey looking into the lives of Saudi Arabia's second-class citizens*. Institute for Gulf Affairs [in English]. <https://www.gulfinstitute.org/wp-content/pdfs/shialifeinsaudiarabia.pdf>
- Ragimova, A. F. (2008). Politizatsiia islama v sovremennoi istoriografii. In E. I. Havanov (Comp.) *Istoriografiia obshchestvennykh i politicheskikh dvizhenii v XX stoletii: tendentsii i problemy*. Moscow [in Russian].
- Thiel, T. (2012). After the Arab Spring: Power shift in the Middle East?: Yemen's Arab Spring: From youth revolution to fragile political transition. In N. Kitchen (Ed.) *IDEAS reports – special reports*, pp. 43–47, London: LSE IDEAS, London School of Economics and Political Science [in English].
- Tombaugh, W. N. (2013). The Rise and Fall of the Muslim Brotherhood in the Egyptian Revolution: The Interplay of Narrative and Other Factors. 62 p. [in English]. https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/12263/Tombaugh_ku_0099M_12986_DATA_1.pdf;jsessionid=02C7D7A1F6ACE998A16EE8C0BFA72A1F?sequence=1
- Yakovlev, A. I. (2013) Arabskiy Vostok pered vyzovami sovremennogo mira. In A. B. Podtserob (Ed.) *Blizhnii Vostok: vyzovy XXI veka*, pp. 126–134, Moskva: Institut Blizhnego Vostoka [in Russian].
- Zubaida, J. (2017). *Converting One's Religion in Lebanon*. [in English]. <https://medium.com/@zubaidajamal/converting-ones-religion-in-lebanon-f92c8c314a8a>

Дата надходження статті до редакції: 24.03.2022 р.



Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)